

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ

ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան Հազարհինգհարիւրամեակի առթիւ Հայրապետական հրամանաւ տարւոյս ընթացքին հրատարակուելիք Ժողովածուի համար յատկապէս մեր կողմէ պատի պատրաստուի ուսումնասիրութիւն մը Աստուածաշունչի Եօթնասնից յունարէն թարգմանութեան, ինչպէս նաեւ այն սկզբնական օրինակի մասին որուն վրայէն կատարուած է հայերէն թարգմանութիւնը, բայց նախ քան զայս, կը փափաքեմ ծանօթութիւններ տալ հնագոյն այլ թարգմանութիւններու մասին հետեւողութեամբ Սթրազպուրկի Համալսարանի ուսուցչապետ L. Dennofeld ի: Հին կտակարանի արամեական թարգմանութիւններէ վերջ, կը դնենք Արեւելեան եկեղեցիներու թարգմանութիւնները և որոնցմէ վերջ Աստուածաշունչի լատին թարգմանութիւնները:

Ա. ԱՐԱՄԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Ընդհանրական կամ կցուածոյ թանկ. — Հին կտակարանի երբեմնի կատարուած թարգմանութիւնները մի միայն յունարէն և լատիններէն թարգմանութիւնները չեն: Ուրիշներ ալ կարեւոր համարուեցան և նախ նոյն իսկ Հրէից համար: Ինչպէս որ Աղեքսանդրեան հրեայք չէին հասկնար եբրայեցիները, կային նաև պաղեստինեան և բաբելոնեան հրեաներ որ ունէին միևնոյն վիճակը: Այս վերջնոց մօտ, արամերէնն էր որ տարազորութենէ սկսեալ տակաւ առ տուրու կողորդեց անոնց ազգային լեզուին: Այն չափով որ կը դադարէ եբրայեցիներէն զորածութիւնը, Օրինաց և մարգարէից հանրային ընթերցումը անոնց անհասկնալի կը դառնար, այնպէս որ անհրաժեշտ էր անոնց մէկ թարգմանութիւնը ունենալ:

Վասն զի առաջին անգամ պէտք էր Սինակոններու ընթերցումներու հասկացողութիւնը դիւրանել և թէ արդէն մեծ նմանութիւն մը կար եբրայեցիներէն և արամերէնի միջև: անմիջապէս չձեռնար-

կուեցաւ անոր, ինչպէս կատարուեցաւ յունախոս հրէից համար զրաւոր ճշգրիտ թարգմանութիւն մը: Բերանացի թարգմանութեամբ մը զտէ կ'ըլլային, երբ պաշտամունքի ընթացքին պաշտօնեան յանպատրաստից կը յօրինէր: Միշտայի համաձայն, հրապարակային ընթերցողը կամ թարգման մը կը կրկնէր արամերէն շինգամատեանին իւրաքանչիւր համարը եբրայեցիներէն կարգալէ յետոյ. մինչ մարգարէական ընթերցումներուն համար թարգմանութիւնը կը կատարուէր երեք համարներու խումբով: Այս թարգմանութիւնները կը կրկնուէին ընթերցումներով. մէկ կամ երեք տարիներու միևնոյն կանոնաւոր շրջանի մը համաձայն, ի հարկէ անոնք ժամանակի ընթացքին հետ ստացան հաստատուն և աւանդակոն ձևեր: Շատ բընական էր որ երկար ժամանակէ յետոյ անոնք հաստատուեցան զրաւոր կերպով, այնպէս որ անոնք մինչև այսօր պահուած են: Արամերէն թարգմանութիւնները մասնաւոր նկարագիր մը ունէին, իրենց առաջին նպատակին էր եբրայական բնագիրը՝ ընթերցումէ յետոյ, հասկնալի դարձնել անոնց՝ որ արամերէն կը խօսէին: Անոնք բացատրութիւններով կ'երկարին և յետոյ կը յանգին ստոյգ մեկնութիւններու: Իրենց սասնաւոր սեռին համաձայն, ունին նաև մասնաւոր անուն մը, և կը կոչուին Թարկում. արամերէն բառ մը որ նախապէս կը նշանակէր թարգմանութիւն, բայց այս մասնաւոր պարագային իր կիրառութեան հետեւանքով, իսկոյն կը դառնայ մեկնաբանութեան հոմանիշ մը:

Ոչոք զժողով է թէ բերանացի և թէ զրաւոր արամեական մեկնաբանութեանց ծագման թուականը ցոյց տալ Շատ իրաւացի է ռաբբիական աւանդութիւնը որ Նեեմի Ը. 8 ի վրայ հիմնուելով սովորութիւնը կը բարձրացնէ Նեեմիի ժամանակ. վասն զի տարազորութենէ շատ վերջ, եբրայեցիները կը խօսուէր և կը հասկցուէր: Արամերէն թարգմանութեան մը պէտքը զգալի եղաւ միայն Յիսուս Գրիստոսէ առաջ. վերջին դարերուն, և թէ երկար ժամանակ ըրանացի կիրառումէն յետոյ, ան զրաւոր հաստատուեցաւ: Փարիսեցի դպիրները նոյն

խիկ բաւական հակառակորդ էին գրաւոր խմբագրութեան: Այս պարագան յայտնի կ'ըլլայ Թարկում պարունակող գրքէ մը: Թարկումսի մէջ կը պատմուի թէ Յոբայ գրքին Թարկումը տարուեցաւ Ս. Պողոսի առաջին ուսուցչին Կամաղիելի, երբ ան նստած էր Տաճարին աստիճաններուն վրայ. ան անմիջապէս հրաման կուտայ որմնադիրի մը՝ որ կ'աշխատէր մօտերը, իր շինած պատին մէջ հիւսել զայն:

Ուրեմն քրիստոնէական առաջին դարու կիսուն կար Յոբայ գրքին Թարկումը. որովհետեւ այս գիրքը ամենէն նուազ կարգադրուածներէն էր, կարելի է ենթադրել թէ անտարակոյս կային նաեւ Թարկումներ ուրիշ գրուածքներու: Խաչին վրայ մեռնող մեր Տէրը Քրիստոս 21րդ Սաղմոսին սկզբնաւորութիւնը յիշելու համար (Մտթ. Իէ. 46, Մրկ. ԺԵ. 34) քանի մը հեղինակներ իրաւամբ կ'հեղափոխեն Սաղմոսարանին արամիքէն բնագրին գոյութիւնը:

Թարկումները որ պահուած են, իրենց արդի ձևին մէջ, մեր թուականին Բ. կամ Դ. դարէն առաջ չեն. սակայն Հնդամատեանին և Մարգարէից Թարկումները հաւանաբար միծ մասամբ քրիստոնէութենէն առաջ են, վասն զի քրիստոնէից ղէմ յարուցուած վէճերը անոնց մէջ գոյութիւն չունին:

Գրաւոր Թարկումները ծնունդ առած են Պաղեստինի մէջ, իրենց լեզուն արեւմտեան արամիքէնն է, բայց, որովհետեւ Փորխեցիները անոնց կիրառութեան կը հակառակէին, պաշտօնական նկարագիր մը չեն ունեցած: Այս իրողութիւնը կը բացատրէ թէ Յերոնիմոս և ուրիշ Հայրեր որ յարաբերութեան մէջ էին Պաղեստինի ուսմաներուն հետ, երբեք չեն յիշատակիր զանոնք: Բաբելոնի մէջ, ընդհակառակն, կը գործածուէին Սինապոկներուն մէջ ու միծ յարգ կը վայելէին:

Իոյոր գրքերուն արամիքէն մեկնաբանութիւնները կը գտնուին, բացի Դանիէլէն և Եղբաւ-Նեմիէն:

2. Կիսաւոր Թարկումները, Հնգաւանեանի Թարկումները, Ուրիշի Թարկումը. — Այսպէս կը կոչուի վասն զի բաբելոնեան Թարկումսին մէջ ըստած է. եկամուտ Ունքէլոսը Օրինաց Թարկումը խմբագրեց ռաբ-

բի Եղիազարի և ռաբբի Յեսուի խորհուրդներուն համաձայն (Յիսուս Քրիստոսէ մէկ դար վերջ): Բայց Պաղեստինեան Թարկումսի համեմատական հատուածին մէջ Ունքէլոսի տեղ կը կարգացուի Ակիւզաս: Աս ըսել է թէ ստուգել Ակիւզասի յունարէն Թարգմանութեան երկու հատուածներուն վրայ է խնդիրը: Ստոյգ բան մը չենք գիտեր այս Թարկումին ոչ թուականին և ոչ ալ հեղինակին մասին: Նայելով իր բովանդակութեան և իր լեզուի նկարագրին, միծ մասամբ Հին կտակարանի ժամանակի հնութիւն ունի և իր որոշ ձեւ յետոյ ըստացած է քրիստոնէական Բ. դարուն: Պաղեստինի մէջ գրուելով միծ հեղինակութիւն մը ստացած է Բաբելոնի մէջ: Իոյոր Թարկումներէն ամենէն կարեւորը եղած է ան: Բաւական հաստատութեամբ կը հետեի Եբրայեցիներէն բնագրին: Իր բնագիրը տարբեր մասնայատկութիւններով կը յայտնուի. ինչպէս Եոթմանասիցիէն մէջ, մարգակերպութիւնները հոն ջնջուած են: Յաճախ նոյն իսկ Աստուած բառը փոխուած և դրուած են Փաւլ, Բան և այլն բառերը: Մենցոց Գ. 15, Խթ. 20, Թուոց ԻԴ. 17 համարներուն մէջ մեծական իմաստը զօրեղ կերպով չեղտուած է. վերջին երկու հատուածներուն մէջ մեկնիրը ներմուծած է նոյն իսկ Մեսիա անունը:

Թարկում սուս Յոնաթանի Թարկում. — Շատ աւելի նոր է քան Ունքէլոսի Թարկումը: Ան նոր մէջ յիշուած Զ. և Է. դարու ունեւորւ և ղէպքերու ակնարկութիւններու համաձայն, ան խմբագրուած կը կարծուի 600 էն յետոյ: Ան ունի նաեւ լայն ընդլայնումներ: Օրինակի համար Մենցոց Դ. 8 համարը որուն մէջ կայէն կը հրաւիրէ Աբելը զաշտերը ըրջազայլ ու կը ազաննէ. զետեղուած է արամախոսութիւն մը:

Սաւաւական Թարկում. — Հնգամատեանին եբրայական բնագիրին մէջ կողմը Սամարացիները ունէին ուրիշ Թարգմանութիւն մը կատարուած իրենց գաւառաբարբառով: Երբեքներէն էր: Այս Թարգմանութիւնը խիստ մօտէն կը հետեւ ըսկզբնագրին, և այս տեսակետով զիստորապէս կը զանազանուի ուրիշ Թարկումներէ: Սամարական աւանդութեան համաձայն, ան կատարուած է Նաթանայէլ

քահանային ձեռքով: Որոգիւնէս տեղեակ էր անոր և կը յիշատակէ զայն:

Մարգարէից Թարկումը. — Առաջին և վերջին թարգմանութիւններուն համար մէկ Թարկում միայն կար: Թարկումը կը վերագրէ զայն Պրիւրիւզիէ Յոնադանի, որ աշակերտքն էր Հնոյն Հիւլէի: Բայց այս կոչումը նուազ պատմական արժէք ունի քան աշիկա որ մատնանիշ կ'ընէ Ուքէլոս իւր հեղինակ Օրինաց Թարկումին: Լեզուն և գաղափարները շատ կը մօտեցնեն այս թարգմանութիւնը Հնգամատնանին հին թարգմանութիւն, այնպէս որ անոնց ծագումը հաւանաբար կը բարձրանայ միեւնոյն թուականին: Քրիստոնէից հանդէպ ո՛ր և է թշնամական միտք չի յայտնուիր:

Անոր Բարելոն մուտքէն վերջ, ընդարձակուած է Ռաբբի Յովսէփ Պրիւր Շի-րաէն որ կ'ապրէր Դ. դարուն:

Այս Թարկումը բազմաթիւ հատուածներով թարգմանութիւն մը չէ, ճշմարիտ մեկնաբանութիւն մը:

Մրադիրներու Թարկումները. — Հրէական կանոնին երրորդ մասի բոլոր գրեանց համար մեկնաբանութիւններ կան, ի բաց առեալ Դանիէլէն ու Եզրաս — Նեեմիէն: Եսթերի համար ալ՝ կան երեք: Անոնք ծագումով և արժէքով բաւական տարբեր են: Ամենէն հինները Բ. դարու հնութիւն ունին, նորագոյնները Թ. դարու: Լատագոյններն են մեկնաբանութիւնները Առակաց, Սաղմուաց, և Եսթերի երրորդ Թարկումը որ ճշգրտօրէն կը հետեին սկզբնական բնագրին: Յորի Թարկումը կը պարունակէ մօլէ տեսակ առաջադիւնք: «Հինգ թիցապատաներու» Հռուբի, Երեմիայի Ուրին, Ժողովին, Եսթերին (Ա. և Բ. Թարկումները), Երգ Երգոցին Թարկումները, ինչպէս նաև Մնացորդաց գրքերուն Թարկումը ճշմարիտ մեկնութիւններ են:

Բ. ԱՍՈՐԱԿԱՆ ՓԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Փեղիթոյ. — Հին թարգմանութիւններէն մին՝ Եսթանանիցին և Վուկաթային քով, արժանի մասնաւոր նկատառման և որ ասորական ամենահին թարգմանութիւնն է:

Իր գոյութեան նախկին ժամանակներէ սկսեալ, ասորական եկեղեցին ունէր Աս-

տուածաշունչի թարգմանութիւն մը: Արգար թագաւորին զրոյցը կ'ընծայէ զայն սոյն իշխանին, որ դարձի գալէ վերջ քարոզութեամբ Աղգէի զոր Քրիստոս զրկած էր, ասորերէնի թարգմանել տուած է Հին և Նոր Կտակարանի գիրքերը: Միշտ տեղի ունեցած է թէ ուրիշ ունէ արեւելեան եկեղեցիին մէջ Ս. Գրոց թարգմանութեան մը պէտքը աւելի շատ և զօրաւոր կերպով զգալի չէ դարձած քան թէ ասորական եկեղեցիին մէջ: Պատճառը այն է որ իր անկախները որ յունարէն չէին հասկնար, ի սկզբանէ անախ բազմաթիւ եղած են, վասն զի տնոնք Դ. դարուն չորս միլիոնի թիւ մը կը կազմէին:

Հին Կտակարանը թարգմանուած է Նոր Կտակարանէն առաջ, վասն զի այն ձեւը որուն ներքե կը ներկայանան Հին Կտակարանի կոչումները որ Նորին մէջ կը զտնուին՝ կ'ապացուցանէ թէ անոնք փոխառուած են նախապէս գոյութիւն ունեցող ասորական թարգմանութենէ մը: Անտարակոյս ան գոյութիւն ունէր Բ. դարէն սկսեալ: Ամենահին ասորական մատենագիրները՝ Ափրաատ (Դ. դարու սկիզբը), Ս. Եփրեմ (Ճ 375) և զուցէ Բարդաժան (Ճ 222) գործածած են զայն: Եփրեմ կը տեսնուի որ տարկուած է անոր մասին տալու բազմաթիւ բացատրութիւններ որ իր ժամանակին անգործածելի էին, և այս պատճառաւ անծանօթ կը մնային:

Ոչնչու հաւանաբար այս թարգմանութիւնը կատարուած է Եգիպտոյ մէջ, ուր արդէն 150 ին կար քրիստոնէական համայնք մը և որ Ասորա-քրիստոնէական գրական գործունէութեան կեդրոնը եղաւ: Ս. Եփրեմ կը խօսի շատ մը թարգմանիչներու մասին և տարբեր գիրքերու բնագրին նկարագիրը ցոյց կուտայ թէ անոնք թարգմանուած չեն ոչ միեւնոյն թուականին և ոչ ալ միեւնոյն թարգմանչի ձեռքով: Մանաւանդ նախականոնները որոշապէս կը զանազանուին երկրորդականոններէն:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱԶԱՆՈՒՆԻ

(Շարունակելի)